

Prosenttiperiaate Kajaanissa 2023–2026

Julkinen taide ilmentää ja tukee kaupungin arvoja ja vahvuuksia. Kajaanin kaupunginvaltuusto hyväksyi 31.5.2021 aloitteen, jonka mukaan Kajaanissa toteutetaan vuosina 2022–2026 prosenttiperiaatteen ns. Kajaanin mallia, ja Kajaanin kaupunginhallitus päätti 11.1.2022 käynnistää prosenttiperiaatteen suunnittelun. Tämä poliittinen periaatepäätös mahdollistaa paremman rakennetun ympäristön luomisen ja toteuttamisen: prosenttiperiaatteen mukaan tietty osuus, noin 1 % julkisen rakennushankkeen kustannuksista ohjataan taideteoksen hankintaan kohteen yhteydessä. Prosenttiperiaatteen avulla toteutetaan näin myös Kajaanin kaupunkistrategian ja kulttuuriohjelman teemoja ja arvoja. Julkisen tilan laatu ja kaupungin vetovoimaisuus kasvavat taiteen avulla kestäväällä ja monipuolisella tavalla. Julkisesta taiteesta pääsevät osallisiksi kaikki.

Yleistä prosenttiperiaatteesta

Prosenttiperiaate koskee kaikkea rakentamista talonrakentamisesta ympäristörakentamiseen ja uudisrakentamisesta korjausrakentamiseen. Taidehankinnat voivat tarkoittaa erillisiä teoksia tai monenlaisia rakenteisiin integroituja elementtejä. Prosenttiperiaate on laajentunut koskemaan myös aluekehittämisen malleja, joissa kaavoituksessa ohjailaan taidehankintoja ja niiden määrärahoja. Sitä noudatetaan jo hyvin laajasti suomalaisissa kaupungeissa, ja tutkimusten mukaan kuntalaiset kokevat julkisen taiteen lisäävän huomattavasti hyvinvointia.

Jo 79 kuntaa eli 28 % Suomen kunnista on tehnyt päätöksen rakentamishankkeisiin liittyvän prosenttiperiaatteen noudattamisesta. Noin kolme neljästä päätöksen tehneistä kunnista on kaupunkimaisia. Vuoden 2010 jälkeen uusia prosenttiperiaatepäätöksiä ovat tehneet mm. Espoo, Eura, Hämeenlinna, Ii, Iisalmi, Imatra, Inari, Joensuu, Joutsa, Jämsä, Kaarina, Kajaani, Kangasala, Kemiönsaari, Kerava, Kontiolahti, Kotka, Kouvola, Kuopio, Kurikka, Lahti, Laitila, Lappajärvi, Lappeenranta, Laukaa, Lempäälä, Liminka, Lohja, Maarianhamina, Mikkeli, Naantali, Nokia, Outokumpu, Porvoo, Raasepori, Rauma, Riihimäki, Rovaniemi, Seinäjoki, Sipoo, Sodankylä, Somero, Suonenjoki, Tuusula, Tyrnävä, Ulvila, Uusikaupunki, Vaasa ja Varkaus. (Lähde: TEAvisari 2021, THL)

Prosenttiperiaatteella hankitut teokset voivat olla joko pysyviä tai määräaikaisia ja edustaa visuaalisten taiteiden lisäksi myös muita taiteen lajeja. Elinkaari määräytyy toteutustavan ja käytettyjen materiaalien tai tekniikan mukaisesti. Julkiset taideteokset tai laajemmat taiteelliset toteutukset linkittyvät osaksi kokonaisuutta jo suunnitteluvaiheessa. Prosenttiperiaatteella hankitut taideteokset voivat myös täysin yhdistyä rakenteisiin, tiloihin tai ympäristöihin, kuten värisuunnitelmat, julkisivuteokset tai ympäristötaideteokset. Prosenttiperiaatetta on mahdollista käyttää esimerkiksi keskeisen julkisen ulkotilan suunnittelussa ja toteutuksessa.

Taidehankinta voidaan integroida rakentamishankkeeseen myös siten, että teos toteutuu osana kohteen rakenteita tai kalusteita. Yleensä näitä kohteita ovat olleet taiteilijan suunnittelema seinäpinta (sekä ulko- että sisäseinä) tai teoksena toteutettu kadun tai aukion pinnoitus tai kalustus. Taiteena voidaan toteuttaa myös jokin funktionaalinen rakenne, kuten käsijohdin portaikossa. Teos voidaan toteuttaa myös kiinteänä osana alueen suunnittelua, jolloin se muokkaa osaltaan kohteen muuta suunnittelua. Integroitu teos voi olla toiminnallinen, tai se voi vaikuttaa esimerkiksi kiveämiseen, ympäristörakenteiden hankintaan ja sijoitteluun sekä valaistukseen, alueen teemaan tms.

Kajaanin prosenttiperiaatteen tavoitteena on elävä ja vetovoimainen julkinen tila

Prosenttitaideteoksen tavoitteena Kajaanissa on tukea elävän julkisen tilan toteutusta kiinnostavan ja monipuolisen taiteen avulla. Taide on osa kaupungin identiteettiä sekä veto- ja lumovoimaa. Teosvalinnat tehdään rohkeasti ja ennakkoluulottomasti niin, että mukana on koko nykyaikaisen taiteen kirjo. Valinnoissa huomioidaan myös elinkaari, kestävyys, saavutettavuus ja soveltuvuus paikkaan, huolto ja ylläpito. Kantava periaate on, että pysyviä julkisia teoksia hankitaan laatua korostaen ammattitaiteilijoilta.

Prosenttitaideperiaate on myös hyvä keino sitouttaa ja osallistaa kaupunkilaisia yhteisten julkisten tilojen suunnitteluun. Asukkaiden kokemuksen kuunteleminen sekä alueiden arvojen tunnistaminen on kiinteä osa kaupunki- ja taidesuunnittelua, jonka tavoitteena on arvokkaan ja arvostavan kaupunkiympäristön rakentaminen. Taidehankintaprosesseissa voidaan myös kehittää uusia, kaupunkilaisia osallistavia toimintatapoja: monimuotoiset, yhteisölliset taidehankkeet tarjoavat kaikille kaupunkilaisille mahdollisuuksia osallistua kaupunkitilan suunnitteluun. Käyttäjien ja asukkaiden kuuleminen sisällytetään mahdollisuuksien mukaan osaksi taidehankintoja.

Kajaanin prosenttiperiaatteet ja hankintaprosessi

Kajaanin kaupungin prosenttitaiteen periaatteissa määritellään julkisen taiteen hankinnan toimijat ja menettelytavat ja taiteen hankkiminen yhdistetään osaksi investointien suunnittelua ja toteutusta. Lisäksi sovitaan hankittavien teosten huollosta niiden koko elinkaaren aikana. Jokaisesta hankinnasta tehdään sopimus taiteilijan kanssa.

Kajaanin kaupunki käyttää kaikissa yli miljoonan euron talonrakennus- ja ympäristörakentamisen investointihankkeissa prosenttiperiaatetta niin, että noin 1 % (0,5–2 %) rakentamiskustannuksista käytetään taiteen hankintaan tai taiteelliseen suunnitteluun. Pienemmissä investoinneissa periaatetta käytetään vuositasolla mahdollisuuksien mukaan, jos yli miljoonan euron investointeja ei ole.

Taide voi olla muutakin kuin kuvataidetta, esim. määräaikainen esitys, performanssi, konsertti tai yhteisöllinen prosessi. Teokset voivat olla pysyviä tai määräaikaisia. Periaatetta toteutetaan aluksi vuosina 2023–2026, jonka jälkeen se pyritään muuttamaan pysyväksi käytännöksi.

Taidehankinnoista päättävät kaupungin taidetyöryhmä sekä kunkin kohteen hankekohtainen työryhmä, joissa ovat edustettuina tarvittavien toimialojen ja tahojen edustajat. Molemmissa työryhmissä on pysyvä edustus Kajaanin ympäristötekniseltä toimialalta ja sivistystoimialalta, lisäksi ne kuulevat tarpeen mukaan ulkopuolisia asiantuntijoita. Taiteen edistämiskeskus (Taike) on prosenttitaiteen mallin jalkauttaja ja asiantuntija Suomessa ja alueellisessa vastuumuseossa (Oulun taidemuseo) on asiantuntemusta teosten huoltoon, elinkaareen ja konservointiin liittyvissä kysymyksissä. Kainuun Museon rakennustutkija on mukana asiantuntijana työtään koskeissa, kuten peruskorjaukseen liittyvissä hankkeissa. Muiden kuin visuaalisten taiteiden asiantuntijoita kutsutaan mukaan tarvittaessa.

Taidetyöryhmä saa ympäristötekniseltä toimialalta tiedon käynnistyvistä talonrakennus- ja ympäristörakentamisen investoinneista heti, kun niistä on tehty päätökset. Kun hankittavat taideteokset suunnitellaan osaksi kokonaisuutta jo suunnittelun alkuvaiheessa, taiteilijalle jää aikaa suunnitella teos osaksi arkkitehtonista kokonaisuutta, rakennuksen korjaussuunnitelmaa tai puistosuunnitelmaa ja työskennellä yhteistyössä kohteen suunnittelijan ja rakennuttajan kanssa.

Taideteos tilataan aina ammattitaiteilijalta, joka tekee taidetta työkseen. Koulutuksen ja kokemuksen kautta saadun osaamisen avulla hänellä on valmiudet suunnitella ja toteuttaa teos, joka ottaa huomioon monipuolisesti mm. materiaalien kestävyys- ja olosuhteissa ja teoksen sijaintipaikassa, aiheen sisällöllisen kestävyys- ja sen, kuinka aiheesta on käsitelty aiemmin. Taike antaa avustuksia vain ammattitaiteilijoiden toteuttamiin hankkeisiin.

Teema- ja taiteilijavalinnoissa kajaanilaisuus ja kainuulaisuus huomioidaan mahdollisuuksien mukaan. Paikallisilla taiteilijoilla on ainutlaatuista paikallistuntemusta, joka voi olla kriteerinä teosvalinnoille siihen sopivissa hankkeissa. Paikallisuus ja alueellisuus toteutetaan kuitenkin suosituksena, ettei liian tiukka rajaus sulje pois niitä taiteenlajeja, joiden edustajia ei asu ja työskentele alueella, tai kavenna tilattavan taiteen monipuolisuutta.

Taidetyöryhmästä hankekohtaiseen työryhmään: hankintaprosessi

Prosenttiperiaatteen käyttämisestä sovitaan ensin taidetyöryhmässä, joka vastaa teosten korkeasta laadusta ja siitä, että prosessi alkaa välittömästi, kun investointihankkeesta on päätetty. Taidehankintoja koordinoi ja niiden rahoituksesta ja toteutuksesta taiteilijan kanssa vastaa ympäristötekniinen toimiala. Taidemuseo toimii asiantuntijana, joka tekee työryhmälle esitykset taiteilijoista. Kokeilun aikana taidetyöryhmässä edustavat ympäristötekniistä toimialaa kaavoituksen kaupunginarkkitehti, tilakeskuksen rakennuttajapäällikkö ja katu- ja puistopuolen hortonomi. Sivistystoimialaa edustavat taidemuseon johtaja ja intendentti.

Taidetyöryhmä kokoontuu vuosittain käymään läpi tulevien vuosien rakennusinvestointien prosenttitaiteelle soveltuvat kohteet. Valittujen rakennushankkeiden valmisteluvaiheessa ryhmä vastaa siitä, että taidehankinta on huomioitu hankkeen suunnittelussa. Investointiesityksessä ilmoitetaan, jos siihen sisältyy taidehankintaa. Kun investointiesitys on esitelty päättäjille ja hyväksytty talousarvion yhteydessä, käynnistyy taidehankinnan suunnittelu ja hankintavaihe. Hankinta toteutetaan rakennushankkeen yhteydessä.

Taidetyöryhmä päättää kuhunkin hankkeeseen toteutettavan teoksen taiteen lajista ja hankintatavasta, joka voi olla suorahankinta, portfoliohaku tai kilpailutus (suurimmissa hankkeissa). Näiden valintojen jälkeen taidemuseo valmistelee taidetyöryhmälle yhteenvedon ja ehdotuksen kohteeseen sopivista taiteilijoista, mikäli kyseessä on suorahankinta. Portfoliohaun ja kilpailutuksen toteuttaa ympäristötekniinen toimiala yhteistyössä taidemuseon kanssa. Taike antaa tarvittaessa asiantuntija-apua.

Kun taidetyöryhmä on tehnyt päätöksen taideteoksen toteuttavasta taiteilijasta, pyytää taidemuseo häneltä kohteeseen luonnokset. Nämä luonnokset esitellään taidetyöryhmän kokoukselle, johon on kutsuttu mukaan kohteen edustajat, ja tämä työryhmä valitsee taiteilijan kohteeseen tekemistä luonnoksista sopivimman.

Teosvalinnan/valintojen jälkeen taidetyöryhmä jatkaa työtä laajennettuna, hankekohtaisena ja siinä ovat mukana käyttäjien edustajat (kokemusasiantuntijat), suunnitteleva arkkitehti tai muu suunnittelija ja taideteosta suunnittelemaan kutsuttu taiteilija/taiteilijaryhmä. Hankekohtainen työryhmä kokoontuu rakennushankkeen aikana niin monta kertaa kuin tarvitaan ja saattaa omalta osaltaan taideteoksen toteuttamisen loppuun saakka. Taiteilija suunnittelee ja sisällyttää työhönsä soveltuvimmalla tavalla prosessin, joka varmistaa kaupunkilaisten yhdenvertaisen osallistumisen teoksen luomiseen.

Ympäristötekniinen toimiala

- kutsuu koolle taidetyöryhmän ja hankekohtaisen työryhmän
- esittelee taidetyöryhmälle tulevien vuosien prosenttitaiteelle soveltuvat rakennusinvestointikohteet
- tilaa taideteoksen taidetyöryhmässä päätetyltä taiteilijalta/taiteilijaryhmältä
- toteuttaa portfoliohaun ja kilpailutuksen yhteistyössä taidemuseon kanssa. Taike antaa tarvittaessa asiantuntija-apua.
- tekee sopimuksen teoksen hankkimisesta ja sen toteuttamisen vaiheista ja kustannuksista taiteilijan/taiteilijaryhmän kanssa
- huolehtii, että taideteos täyttää rakentamisessa vaaditut tekniset ehdot ja että taiteilija/taiteilijaryhmä on tehnyt huolto- ja korjaussuunnitelman
- avustaa taiteilijaa/taiteilijaryhmää teosten teknisten kysymysten ratkaisemisessa
- vastaa palkkion maksamisesta taiteilijalle/taiteilijaryhmälle
- hakee avustukset teosten kustannuksiin Taikelta tai muilta mahdollisilta tahoilta
- vastaa teosten huollosta läpi niiden elinkaaren
- tekee sopimusmallin prosenttitaiteen hankinnasta. Taike antaa tarvittaessa asiantuntija-apua.

Taidemuseo

- tekee taidetyöryhmälle esityksen kohteeseen sopivista taiteilijoista
- on yhteydessä työryhmän valitsemaan taiteilijaan/taiteilijaryhmään ja pyytää luonnokset kohteeseen toteutettavista teoksista
- esittelee taidetyöryhmälle, jossa ovat mukana kohteen edustajat, taiteilijan/taiteilijaryhmän kohteeseen tekemät luonnokset

- koordinoi tarvittaessa taiteilijan/taiteilijaryhmän ja rakennuttajan sekä arkkitehdin/muun suunnittelijan yhteistyötä yhdessä ympäristötekniikan toimialan kanssa

Taidetyöryhmä

- kokoontuu vuosittain käymään läpi tulevien vuosien prosenttitaiteelle soveltuvat rakennusinventointikohteet
- päättää prosenttitaiteen toteuttamistavan kuhunkin kohteeseen (suorahankinta, portfoliohaku tai kilpailutus)
- valitsee taiteilijan/taiteilijaryhmän luonnoksista sopivan teoksen toteutettavaksi prosenttitaidekohteeseen taidemuseon esityksen pohjalta, mukana valintakokouksessa ovat kohteen edustajat
- jos päätetään hankkia muiden kuin visuaalisten taiteiden edustajien teoksia, kutsuu työryhmään ko. alan asiantuntijan
- huolehtii kaupunkilaisten osallisuuden toteutumisesta prosessissa
- huolehtii niiden periaatteiden sopimisesta taiteilijan/taiteilijaryhmän kanssa, jotka varmistavat lopputuloksen yhdenvertaisen kokemisen (huomioimalla esim. aisti- tai liikuntavammaiset ihmiset, maahanmuuttajataustaiset)
- mukana ympäristötekniikan toimiala: kaavoituksen kaupunginarkkitehti, tilakeskuksen rakennuttajapäällikkö, katu- ja puistopuolen hortonomi; sivistystoimiala: taidemuseon johtaja ja intendentti

Hankekohtainen työryhmä

Mukana taidetyöryhmän lisäksi:

- kohteen edustajat, kokemusasiantuntijat
- kohteen suunnitteleva arkkitehti tai muu asiantuntija
- kohteen prosenttitaiteen toteuttava taiteilija/taiteilijaryhmä
- muun taiteen alan asiantuntija, jos kohteen toteuttava taiteilija edustaa muita kuin visuaalisia taiteita
- Kainuun Museon rakennustutkija erityisesti peruskorjaushankkeissa